

Sprogblomster og tanketorsk

Denne artikel handler om sammenhængen mellem metaforer, forståelser, pædagogiske handlinger og forventninger til børn. Sprog skaber virkelighed og virkeligheden beskrives i billeder, som former forståelsen. Metaforer er i den sammenhæng vigtige sproglige figurer, fordi de i al ubemærkethed sniger billeder ind i vores hoveder, som former vores handlinger.

AfTine Basse Fisker,
Ph.D. pæd. psyk., Psykoterapeut
Mail: tine@bassefisker.dk
www.bassefisker.dk

"Oskar er en tikkende bombe!! Jeg ved aldrig, hvornår han eksploderer, og jeg skal virkelig holde ham i kort snor for, at det ikke går ud over de andre børn. Han er ikke den skarpeste kniv i skuffen og tit er han helt udenfor pædagogik rækkevidde!!!"

Jeg kender Charlotte som er en dygtig børnehaveklasseleder, som har mange års erfaring, og som brænder for sit arbejde med de yngste skolebørn. En dag fortalte hun mig om Oskar og om sine frustrationer og bekymringer for, hvordan det skulle gå ham i hans skoleliv. Charlotte oplevede, at arbejdet med Oskar var rigtig vanskeligt, og selv om Oskar var en sød dreng, med meget søde forældre, oplevede hun gang på gang, at hun kom til kort i forhold til at hjælpe Oskar ind i en god skoledag i børnehaveklassen.

Når sproget kaprer virkeligheden

Her sætter vi lige fortællingen om Oskar og Charlotte på pause. Vi har brug for at træde et skridt tilbage og hente viden og refleksioner ind fra den psykologiske vidensbank for

at forstå noget af det, der kan være på spil her. Fra dette forskningsfelt har vi over de seneste ca. 60 år fået stadig mere viden om, hvordan sproget former vores tanker og forståelser af verden. Det har i dette felt længe været diskuteret: hvad kommer først? Tanken? Sproget? Eller verden? Er verden, som den er, eller former vi den selv med vores sprog? (Hudson 1980, Neisser 1976).

Nogle læsere vil sikkert erindre, at det er socialkonstruktionistisk tankegods, at vi sammen skaber vores virkelighed. Sproget er med til at skabe verden, når vi taler om den, og vi kan i princippet ændre verden ved at tale om den på en anden måde (Berger & Luckmann 1966).

Andre læsere vil måske være optaget af narrativ teori og praksis, hvor man lægger vægt på, at vi rent sprogligt konstruerer fortællinger, og at vi i disse fortællinger skaber mening med os selv og vores liv (White 2006). Man arbejder her bevidst med at vælge hvilke fortællinger, der skal fortælles, fordi en given fortælling altid er én ud af flere mulige fortællinger. Særligt i det pædagogiske arbejde giver det mening at arbejde med fortællinger og genfortællinger af børn og unge, når de befinder sig i situationer, der kræver nye blikke og forståelser, som kan bidrage med at skabe håb og fremtidsmuligheder for dem.

Indenfor psykologistikken har særligt Lakoff og Johnson (Lakoff og

Johnson 1981, Lakoff 1987) bidraget med tankevækkende undersøgelser af betydningen af hvilke kategorier og metaforer vi bruger, når vi beskriver verden, os selv og hinanden. Vi skal her se nærmere på metaforer, som er sproglige konstruktioner, som er særligt interessante, fordi de er sprog billeder. Billeder har det med at sætte sig særligt godt fast i vores hukommelse og forståelse af situationer, og som billeder er metaforer konstrueret således, at de henter et billede fra et kildedomæne og overfører det til et måldomæne.

Tænk blot på overskriften i denne artikel. "Sprogblomster" er en metafor, som henter sit billede fra kildedomænet: natur – flora. Måldomænet er selve betydningsindholdet i metaforen, her altså: smukt, eventuelt poetisk sprogbrug. På samme måde med ordet "tanketorsk". Her er kildedomænet: natur – fisk – en ikke særlig smuk fisk, ville nogen mene. Måldomænet handler om uigennemtænkte bemærkninger. Hvordan kildedomænet og måldomænet er kommet til at hænge sammen, fortæller sig ofte i de sproghistoriske tåger. Man ser jo ikke nogen umiddelbar sammenhæng mellem fisk og bemærkninger.

På samme måde kan hele formuleringer være metaforiske: "han har myrer i bukserne" henter billeder fra kildedomænet "dyreriget" og måldomænet handler om et barns urolige adfærd. Hvis vi siger: "hun er ikke den skarpeste kniv i skuffen" henter

vi information fra et kildedomæne, som indeholder farlige ting og bruger den i forhold til måldomænet: kognitiv udvikling.

På trods af den mærkværdige sammenhæng mellem kildedomæne og måldomæne, giver metaforerne mening for os, fordi de er billedskabende. Det betyder også, at de er særligt stærke sproglige konstruktioner, fordi vi kan få plantet billeder og forståelser af situationer og mennesker på en måde, hvor vi nærmest ikke opdager det. Charlotte sagde jo ikke direkte til mig, at hun mener, at Oskar er småt begavet, men alligevel får jeg den forståelse af Oskar.

Metaforer er som udgangspunkt hverken positive eller negative. De er beskrivelser (sprogblomster), som bidrager til at gøre vores sprog rigere, mere malende, farverigt og ofte humoristisk. MEN samtidig er de luskede! De kan nemlig i al ubemærkethed snige forståelser ind hos os af situationer og mennesker, som derved kan blive låst fast i et bestemt syn fx på et barn. Når Oskar bliver beskrevet, som et barn, der skal holdes i kort snor, trækkes der således på et kildedomæne fra dyreriget – en bidsk hund skal fx holdes i kort snor. Når han bliver beskrevet som en tikkende bombe, trækkes der på forståelser fra farlige ting, som kan gøre stor skade, og som man skal holde sig på afstand af eller holde andre på afstand af.

Fra sprog til handling

Sprogbillederne kan altså farve vores syn på børn (og på voksne for den sags skyld), og det er én ting. En anden ting er, at vores forståelse af mennesker hænger tæt sammen med de handlinger, vi foretager os i forhold til disse mennesker. Den måde jeg handler på i forhold til Oskar, kan ikke undgå at blive farvet af, at jeg nu har fået en forståelse af Oskar som en tikkende bombe. Det kan godt være, jeg ikke ligefrem helt konkret ser Oskar som en bombe, men jeg har en klar forventning om, at han kan "eksplodere", at jeg skal holde godt øje med alt, hvad han

laver og hurtigt korrigerer ham, hvis han ikke opfører sig, som jeg gerne vil have i klassen (holde ham i kort snor). Vores forståelse af børn og situationer er således stærkt farvet af de billeder, vi har af dem, og det betyder, at der er ting, som vi risikerer at overse (Fisker 2020).

Hvis jeg har meget stor tillid til Charlottes vurdering af Oskar, vil det farve mit blik og det jeg selv får øje på. Når jeg derfor oplever, at Oskar skubber sit penalhus på gulvet i raseri, får jeg bekræftet mit billede af, at han er "eksplosiv". På den måde overser jeg måske andre mulige grunde til, at Oskar "eksploderer". Det betyder, at mit blik er blevet låst fast på, at der hos Oskar er en individuel problematik, som gør, at han opfører sig på en måde, som er svær for mig at håndtere. Hermed kan jeg gå glip af at få øje på, at der kan være subtile ting på spil i fællesskabet: Anton prikker hele tiden til Oskar. Fie vender øjne af ham. Eller jeg har ikke selv formået at skabe overblik og tydelighed nok i klasserummet! Jeg placerer mig et u hensigtsmæssigt sted i klassen og jeg kommer altid ind i klassen 1 minut efter, det har ringet ind.

Min forståelse af Oskar ud fra dyremetaforen og farlighedsmetaforen, kan på den måde stille sig i vejen for, at jeg får øje på hele den brede vifte af handlemuligheder, jeg faktisk har i klassen. Begge metaforer sørger nemlig for, at jeg inddæmmer Oskar og beskytter de andre børn mod noget farligt (en bidsk hund eller en farlig bombe). De lægger med andre ord op til, at jeg foretager pædagogiske handlinger i forhold til en individualiseret problematik og ikke handlinger, som er rettet mod faktorer i fællesskabet.

Sprog og forventningspædagogik

Pointen med alt dette er IKKE, at vi skal lade være med at bruge metaforer. De er en spændende og farverig del af vores smukke sprog. Men vi skal være klar over, at vi kan blive forført af dem, og at de kan farve vores forventninger til børn. Børn

er utrolig gode til at leve op til vores forventninger, og hvis vi forventer, at Oskar eksploderer, så gør han det helt sikker også. Hvis vi derimod tænker, at Oskar, ligesom alle andre børn, gør det godt, hvis han kan, så åbner der sig nye muligheder for at få øje på, hvad der forhindrer Oskar i at gøre det godt (for sig selv, for de andre og for Charlotte).

Referencer

- Berger, P. L. & T. Luckmann (1966) *Den samfundsskabte virkelighed*. Lindhart & Ringhof
- Fisker, T. B. (2020) (in progress) *Larmedyr og stille panelkrybere: Når kategorier er fangevogtere og sprogblomster*. In: *Larm og Stilhed*. PPT temanummer
- Hudson, R. A. (1980) *Sociolinguistics*. Cambridge University Press
- Lakoff, G. & Johnson, M. (1981) *Metaphors We Live By*. The University of Chicago Press, Chicago
- Lakoff, G. (1987) *Women, Fire and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*. The University of Chicago Press, Chicago
- Neisser, U. (1976) *Cognition and Reality. Principles and implications of cognitive psychology*. W. H. Freeman and Company, New York
- White, M. (2006) *Narrativ teori*. Ed: A. Holmgren, Hans Reitzel.